

GÖTEBORGS UNIVERSITET
STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

SVENSK SÄKERHETSPOLITIK: FRÅN
NEUTRALITET TILL (DUBBEL) SOLIDARITET

Kandidatuppsats i
Statsvetenskap
VT 2014
Calle Aagaard
Handledare: Ann-Marie Ekengren
Antal ord: 11 951

Abstract

The foreign policy change that took place in Sweden during the post-cold war era is well known. Sweden then went from a foreign policy based on the principle of “non-alignment in peace, aiming at neutrality in the event of war” to embrace international cooperation within the field of foreign- and security politics as well as signing two declarations of solidarity; one with the EU and one with the Nordic countries.

By implementing a role-theory based analysis this thesis aims to explain how and why this policy change took place. The analysis stretches from 1990 until 2014 and examines Sweden’s foreign policy role conceptions and role change throughout a qualitative case study research of the yearly Statements of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs.

Finally, this thesis suggests that foreign policy roles matters in the process of foreign policy change. This thesis also argues that Sweden’s foreign policy change from neutrality to solidarity would not be possible without changes in the foreign policy role conceptions.

Keywords: role theory, Swedish foreign policy, security policy, neutrality.

Nyckelord: rollteori, svensk utrikespolitik, säkerhetspolitik, neutralitet

1 INLEDNING	4
1.1 SYFTE	5
2 TIDIGARE FORSKNING & TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	6
2.1 SVENSK SÄKERHETSPOLITIK OCH ROLLUPPFATTNING	6
2.2 HUR FÖRKLARA POLICYFÖRÄNDRING?	9
2.3 ROLLTEORI	12
3 METOD	15
3.1 FORSKNINGSDSIGN	15
3.2 METOD	15
3.3 ANALYSMODELL	16
3.4 FRÅGESTÄLLNINGAR	20
3.5 MATERIAL	21
3.6 AVGRÄNSNING	22
4 ANALYS	23
4.1 SVERIGE SOM OBEROENDE OCH NEUTRAL	23
4.2 SVERIGE SOM BIDRAGARE TILL FRED OCH SÄKERHET	24
4.3 SVERIGE SOM ALLIANSFRI SAMARBETARE	25
4.4 SVERIGE SOM LEDARE	27
4.5 SVERIGE SOM EUROPEISK PARTNER	28
4.6 SVERIGE SOM NORDISK PARTNER	30
5 SLUTDISKUSSION	31
6 REFERENSER	35
7.1 ELEKTRONISKA KÄLLOR	36
7.2 UTRIKESDEKLARATIONER	37

1 Inledning

Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik har sedan en lång tid tillbaka kännetecknats av målsättningen att uppnå trygghet genom att hålla sig utanför krig och konflikter. Redan under 1800-talet formades den neutralitetspolitik som kom att präglade Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik ända fram till 1990-talet. Under kalla kriget manifesterades neutralitetspolitiken genom devisen ”alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig” som kom att tjäna som Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska doktrin under 1900-talet (Bjereld, Johansson & Molin, 2008: 320; Rieker, 2006: 66). Neutralitetspolitiken var inte enbart ett politiskt grepp utan blev också ett svenskt signum som människor både i och utanför landet kopplade samman med Sveriges utrikespolitiska hållning.

På senare tid har dock den svenska alliansfriheten och neutraliteten fått en annan innebörd. Sedan 1995 är Sverige medlem av den Europeiska Unionen (EU), som förvisso inte är någon form av militär allians i dagsläget, men ändå ett samarbete som förpliktigar. Utöver det europeiska samarbetet har det nordiska samarbetet förändrats och utvecklats till att även beröra utrikes- och säkerhetspolitiska frågor. Utgångspunkten för den här uppsatsen utgörs av två händelser inom ramen för de båda samarbetena som under 2000-talet har påverkat den svenska säkerhetspolitiken i grunden. Den ena är *Lissabonfördragets solidaritetsklausul* som trädde i kraft 2009 och den andra är *den nordiska solidaritetsförklaringen* som uttalades 2011.

Att Sverige under 2000-talets ingått två solidaritetsförklaringar, en med övriga medlemstater i den Europeiska Unionen och en med de nordiska länderna, är i ljuset av Sveriges historia som alliansfri och neutral stat att betrakta som anmärkningsvärt. Det övergripande syftet med denna studie är att därför undersöka och förklara varför Sverige har valt att ingå de båda solidaritetsförklaringarna och därmed gått från neutralitet till solidaritet.

Om brottet mot neutralitetspolitiken är anmärkningsvärt och intressant i sig så är det ur vetenskaplig synpunkt både relevant och intressant att undersöka varför Sverige har valt att uttala två separata solidaritetsförklaringar. Det är av relevans att studera fallet Sverige och de två solidaritetsförklaringarna då det kan bidra med kunskap och förståelse kring förändring i staters utrikespolitiska ställningstaganden och utrikes- och säkerhetspolitiska policys. Om det vetenskapliga bidraget ligger att i förklara staters utrikespolitiska ställningstaganden och

förändringen av desamma är studien att betrakta som utomvetenskapligt intressant då den redogör för ett historiskt skifte i svensk utrikes- och säkerhetspolitik.

Tidigare forskning om förändringar i Sveriges säkerhetspolitiska linje har i stor utsträckning fokuserat på ekonomiska faktorer, förändringar i omvärlden och tillika hotbilden mot Sverige för att förklara den förändring i svensk utrikes- och säkerhetspolitik som illustrerats ovan. (Doeser, 2012; Forsberg, 2013; Dalsjö, 2010a; Dalsjö, 2010b). Dessa förklaringsfaktorer står dock inte oemotsagda i fråga om hur utrikes- och säkerhetspolitik kan förstås. Studier inriktade på staters nationella identitet och förändringar i densamma har visat att förändringar i staters nationella säkerhetsidentitet kan förklara varför nya säkerhetspolitiska policys antas (Rieker, 2006). Studier likt Riekers (2006) rör sig bortom materiella förklaringsfaktorer och fokuserar istället på språkets och den rådande diskursens betydelse i fråga om förändring av utrikes- och säkerhetspolicys. Om studiet av staters säkerhetspolitiska identitet utgör en alternativ förklaringsmodell tillför jag genom rollteori ytterligare en icke-materiell förklaringsmodell. Genom rollteori studeras staters faktiska utrikespolitiska beteende, hur staten uppfattar sig själv och sin roll i det internationella systemet. På så vis tillför rollteori ytterligare en förklaringsdimension till studiet om utrikes- och säkerhetspolitisk förändring.

Genom att applicera rollteori studeras huruvida Sveriges uppsättning av utrikespolitiska roller och förändringen av desamma påverkar inriktningen på svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Utrikespolitiska roller utgörs av vad beslutsfattare å statens vägnar uppfattar som sina rättigheter och skyldigheter i förhållande till det internationella systemet. Detta tenderar i sin tur att påverka beslutfattarnas världsbild och dess utrikespolitiska agerande (Aggestam, 2004: 56; 77). En utrikespolitisk roll kan således liknas vid ett ramverk eller manus utifrån vilket beslutsfattare både uppfattar och utformar sitt agerande. Det vetenskapliga bidraget består således i att analysera förändringen i svensk utrikes- och säkerhetspolitik utifrån andra teorier än vad som tidigare använts och på så vis bidra med ytterligare förståelse kring hur staters ställningstaganden och policyförändring kan förstås. Detta sker genom en studie av regeringens årliga utrikesdeklarationer till Sveriges riksdag under perioden 1990 - 2014.

1.1 Syfte

Uppsatsens övergripande syfte är att utifrån rollteori undersöka och förklara varför Sverige har valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar; en med de nordiska länderna och en tillsammans med övriga EU-länder.

2 Tidigare forskning & teoretiska utgångspunkter

Detta avsnitt inleds med en redogörelse för svensk säkerhetspolitik med fokus på neutralitetspolitikens framväxt, innebörd och förändring. Avsnittet syftar till att redogöra för Sveriges tidigare utrikespolitiska roller och hur de har förändrats över tid. Detta ligger till grund för delar av analysmodellen som presenteras i avsnitt 3.3. Vidare presenteras och problematiseras tidigare forskning och teorier om hur förändring i staters utrikes- och säkerhetspolitiska ställningstaganden och policys kan förstås.

2.1 Svensk säkerhetspolitik och rolluppfattning

Redan på 1800-talet började den neutralitetspolitik som kom att präglade Sverige ända in på 1990-talet att ta form. Sverige hade i början av 1800-talet gått från att vara en av Europas ledande stormakter till att skifta mellan olika allianser i hopp om återta en del av det som gått förlorat i och med stormaktstidens slut (Dalsjö, 2010b: 204). De olika alliansbildningarna förde i tid och otid in Sverige i konflikter vilket nådde sin kulmen då Sverige tvingades avträda stora områden öster om Bottniska viken till Ryssland år 1808 (Dalsjö, 2010b: 205). Detta skeende är att betrakta som en brytpunkt i svensk utrikes- och säkerhetspolitiska historia. Sverige insåg efter nederlaget år 1808 att Sverige inte längre förmådde att stå emot en eventuell aggression från det allt mäktigare Ryssland, detta samtidigt som Tyskland växte sig starkare. Sveriges utrikespolitik kom därför att handla om att föra en balanserande politik i förhållande till Tyskland och Ryssland med syfte att undvika konflikter (Dalsjö, 2010a: 63; Westberg, 2012; 50-51). En tidigare allianspolitik hade därmed ersatts av det som senare skulle kallas neutralitetspolitik, eller den svenska neutralitetslinjen. Uppkomsten av neutralitetspolitiken och den kalkylerande och balanserande politik som den medförde har inom forskningen benämnt som småstatsrealism (Dalsjö, 2010a; Westberg, 2012). Småstatsrealism förstås som en kalkylerande och balanserande politik baserad på insikten om det egna landets oförmåga att stå emot en mäktigare fiende med målsättningen att undvika konflikter.

Under 1900-talets början förhöll sig Sverige neutralt i de båda världskrigen. Upprättandet av Nationernas Förbund under 1920-talet och Sveriges inträde i detsamma skapade bitvis debatt om huruvida den svenska neutraliteten skulle komma att undermineras. Nationernas Förbund blev dock inte den framgångssaga som många hade hoppats på och Sverige återgick därför till en strikt neutralitetspolitik under 1930-talets mitt. Hur den svenska neutraliteten tedde sig i

praktiken råder det dock delade meningar om, men formellt höll sig Sverige neutralt i både första- och andra världskriget (Rieker, 2006: 64-65).

Efter andra världskriget gjordes på svenskt initiativ försök till att upprätta ett skandinaviskt försvarsförbund. Detta misslyckades då länderna inte kunde enas om vilka säkerhetspolitiska prioriteringar som skulle göras. Danmark och Norge anslöt sig till Nato medan Sverige antog policyn om ”alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig” vilken uppbackades av ett starkt territoriellt försvar (Rieker, 2006: 66). Sveriges roll under efterkrigstidens början kom att präglas av neutralitetspolitiken och viljan att framställa Sverige som en tredje alternativ väg mellan kapitalism och socialism, detta för att öka alliansfrihetens politiska och moraliska legitimitet. Istället för att ta ställning för eller emot något av stormaktsblocken pläderade Sverige för möjligheten till fredlig samexistens mellan nationer (Andrén, 2002: 95-96). Politiken som fördes var av pragmatisk karaktär och gick ut på att signalera trovärdighet och undvika moraliska begrepp (Rieker, 2006: 66). Som alliansfri stat hade Sverige rollen som medlare och en utjämnande aktör på den internationella arenan. Den svenska politiken gick således ut på att påverka och utöva inflytande utifrån egenskaperna som opartisk, alliansfri stat (Andrén, 2002: 147).

Under kalla krigets senare hälft ändrade den svenska politiken kurs från den tidigare försiktiga och avvaktande neutralitetspolitiken till en mer idealistisk och moralisk utrikespolitik (Dalsjö, 2010b: 220). Neutralitetspolitiken låg fortfarande fast men nyttjades istället som en plattform för att motarbeta förtryck och orättvisor. Vietnamkriget och Olof Palmes hårdföra kritik mot USA:s agerande i detsamma är ett exempel på hur Sveriges utrikespolitiska tonläge förändrades från en lågmäld, försiktigt politik till en allt mer moraliserande och högljudd utrikespolitisk linje (Andrén, 2002: 148-49). USA var dock inte den nya svenska politikens enda måltavla. Olof Palme kritiserade i hårda ordalag såväl den sovjetstödda tjeckoslovakiska regimen som Francos fascistiska Spanien. Sammantaget förändrades Sveriges utrikespolitiska profil under Olof Palmes tid från den tidigare opartiska medlarrollen till att öppet kritisera de båda stormaktsblocken. Sverige gick således från en position som alliansfri medlare till att allt mer inta rollen som alliansfri kritiker (Andrén, 2002: 147-49). Det finns dock de som menar att de båda rollerna inte stod i konflikt med varandra. Ulf Bjereld (1995) argumenterar för att de båda rollerna samexisterade och att uppkomsten av rollen som kritiker under 1960-talet inte spelade ut rollen som medlare (Bjereld, 1995: 29; 33). Bjereld menar istället att rollen som kritiker stärkte Sveriges möjligheter till att agera som medlare då Sverige genom att

aktivt delta i internationell opinionsbildning skapade en bild av Sverige som en engagerad och i bästa fall kompetent aktör på den internationella arenan (Bjereld, 1995: 33). Under kalla krigets slutskede skulle dock denna balansgång mellan hårdför kritik och brobyggande insatser visa sig vara svår att upprätthålla. I samband med svenska medlingsuppdrag restes frågor om huruvida Sverige tonade ner eventuell kritik för att inte försvåra medlingsuppdragen. Samtidigt riskerade Sverige genom rollen som kritiker och opinionsbildare att underminera möjligheterna till att genomföra framgångsrika medlaruppdrag om Sverige uppfattades som partiskt (Bjereld et. al, 2008: 302).

Sveriges internationella engagemang genom både medling och kritik kan ses som ett sätt för Sverige att kompensera för beslutet att inte ingå några militära allianser. Detta då det signalerade att Sverige aktivt bidrog till internationell fred och säkerhet vilket i sin tur ökade trovärdigheten i den svenska neutralitetspolitiken (Bjereld & Möller, 2010: 376). Oavsett om rollerna samexisterade eller inte kan vi dra slutsatsen att svensk utrikes- och säkerhetspolitik under kalla krigets andra hälft kan förstås utifrån de båda rollerna ”kritiker” och ”medlare”. Gemensamt för de båda rollerna var att de, om än med olika medel, syftade till att stärka trovärdigheten och befästa bilden av Sverige som en alliansfri och neutral stat.

Neutralitetsprincipen låg fast in på 1990-talet men kom så småningom att utmanas och urvattnas i och med Sveriges närmande till den Europeiska Unionen. Början på slutet för neutralitetspolitiken inleddes i och med regeringsskiftet 1991 då socialdemokraterna lämnade över makten till en borgerlig regering under ledning av moderaten Carl Bildt. Under regeringen Bildts tid vid makten handlade svensk säkerhetspolitik i stora drag om att närma sig det europeiska samarbetet och aktivt delta i uppbygganden av ett utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete inom dåvarande EG och sedermera EU (Doeser, 2012: 186; Folz, 2011: 154).

Kalla krigets slut och Sveriges medlemskap i den Europeiska Unionen innebar en vändpunkt för Sveriges säkerhetspolitik. Nils Andrén (2002) beskriver det som att Sveriges roll på internationella arenan bytte skepnad från en tidigare strävan efter att markera sin säkerhetspolitiska egenart till viljan att ingå internationella säkerhetssamarbeten (Andrén, 2002: 11). Sverige har dock bibehållit den militära alliansfriheten som en viktig del i utrikes- och säkerhetspolitiken. Bjereld och Möller (2010) menar att anledningen till att Sverige har valt att slå vakt om den militära alliansfriheten står att finna i att alliansfriheten möjliggör för

Sverige att upprätthålla en autonom utrikes- och säkerhetspolitik, i synnerhet i förhållande till USA. Strävan efter en autonom utrikes- och säkerhetspolitiken utgör enligt Bjereld och Möller en av Sveriges övergripande målsättningar vilken underbyggs genom Sveriges deltagande i internationella krishanteringsuppdrag (Bjereld & Möller, 2010: 377-78).

I december 2007 undertecknade företrädare för samtliga EU-länders regeringar Lissabonfördraget, vilket medförde en rad ändringar i EU:s arbetssätt och politikområden. Sveriges riksdag godkände fördraget hösten 2008 och fördraget trädde i kraft 1 december 2009 (Regeringskansliet, 2014; SÖ 2009:25). En av de mer anmärkningsvärda delarna av fördraget är artikel 188r under namn ”solidaritetsklausulen”. I solidaritetsklausulen förbinder sig EU:s medlemslandet att i en anda av solidaritet bistå ett annat EU-land med alla till buds stående medel, även militära, om en krissituation uppstår (SÖ 2009:25: s. 82).

Fyra år efter att Lissabonfördraget undertecknades uttalade de nordiska länderna Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige en gemensam solidaritetsförklaring i samband med ett ministermöte i Helsingfors. I praktiken innebär solidaritetsförklaringen att de nordiska länderna är förpliktigade att bistå varandra med relevanta medel vid händelse av kris eller angrepp mot ett nordiskt land (The Nordic declaration on solidarity, 2011; Norden, 2014). Den nordiska solidaritetsförklaringen har intressant nog tydliga likheter med den europeiska solidaritetsklausulen vad gäller formuleringar och innebörd. Värt att poängtera är att varken Island eller Norge är medlemmar i EU samtidigt som Finland och Sverige står utanför NATO. Den nordiska solidaritetsförklaringen befinner sig således inte inom ramen för vare sig EU eller NATO utan är en fristående nordisk konvention. Varför Sverige har valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar är både uppseendeväckande, intressant och det problem som denna studie ämnar förklara.

2.2 Hur förklara policyförändring?

Uppfattningen om vad som påverkar staters ställningstaganden och policys varierar mellan olika teoretiska perspektiv. Följande avsnitt ägnas därför åt att diskutera hur staters säkerhetspolitiska ställningstaganden och policys, med betoning på Sveriges, och förändring av desamma har förklarats i tidigare studier.

Enligt Engelbrekt och Ångström (2010) bör forskning om säkerhetspolitisk förändring belysa, undersöka och utvärdera vilka potentiella hot och risker som beslutsfattare ställs inför. (Engelbrekt & Ångström, 2010: 245). De argumenterar vidare för att säkerhetspolitisk

forskning har två uppgifter att fylla. Forskare bör dels ägna sig åt att studera omvärlden och de förhållanden som råder för att bedöma potentiella hot, men även analysera den faktiskt förda politiken. Det sistnämnda består enligt Engelbrekt och Ångström i att undersöka och bedöma rimligheten i säkerhetspolitiska målsättningar utifrån parametrar som vad som skall skyddas och vilka medel och kostnader som är relevanta för att uppnå målsättningarna (Engelbrekt & Ångström, 2010: 245). Engelbrekt och Ångström ger uttryck för en klassisk materiell syn på hur säkerhetspolitik kan studeras. Genom att precisera säkerhetspolitiska studier till att handla om omvärlden och det internationella systemet, medel och kostnader i den förda politiken, sätter de strukturer och resurser i centrum.

Ekonomiska faktorer som kostnadseffektivisering lyfts ofta fram som tänkbara förklaringar till varför stater ingår samarbeten kring utrikes-, försvars- och säkerhetspolitik. Engelbrekt och Ångströms teoretiserande kring vad säkerhetspolitisk forskning bör handla om lutar åt den rationella färan av förklaringsmodeller. Sundelius och Wiklund (2012) som studerat det nordiska samarbetet ger uttryck för liknande rationella tankegångar då de förklarar framväxten av det nordiska utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet utifrån en resursallokeringslogik. De menar att en av de huvudsakliga drivkrafterna för ökat samarbete är staternas strävan att kostnadseffektivisera delar av sin verksamhet. De understryker att denna resursallokeringslogik tidigare existerat inom andra samarbetsområden men nu även kommit att innefatta utrikes-, försvars- och säkerhetspolitik (Sundelius & Wiklund, 2012: 25-26). De lyfter även fram förändringar i det nordliga säkerhetspolitiska läget som orsak till den ökande samarbetsviljan, men betonar de ekonomiska incitamenten mest.

Toumas Forsberg (2013) forskar i internationella relationer och har bland annat skrivit en artikel om det utrikes- och försvarspolitiska samarbetet i Norden. I artikeln argumenterar Forsberg likt Sundelius och Wiklund (2012) för att ekonomiska skäl som kostnadseffektivisering kan ses som den bakomliggande orsaken till varför de nordiska länderna har valt att ingå ett allt tätare säkerhetspolitiskt samarbete. Han poängterar dock att rationella överväganden inte ensamt driver samarbetet framåt. Förändringar i säkerhetsmiljön, nya säkerhetspolitiska utmaningar i Arktisområdet och Rysslands militära upprustning kan enligt Forsberg även de ses som olika delar i förklaringen till varför de nordiska länderna väljer att samarbeta mer ingående. Han nämner även en gemensam identitet och kultur som tänkbara förklaringsfaktorer men lägger störst vikt vid de militära och ekonomiska motiven (Forsberg, 2013: 1163; 1174-75). Forsberg analys är intressant i det avseendet att han inte

enbart håller sig till ett teoretiskt perspektiv utan visar på möjligheten att kombinera olika förklaringsfaktorer.

Pernille Rieker vid Norges utrikespolitiska institut har studerat huruvida framväxten av EU som säkerhetspolitisk aktör har förändrat de nordiska ländernas säkerhetssyn och identiteter (Rieker, 2006:7). Likt Andrén (2002) och Engelbrekt och Ångström (2010) inleder Rieker med att betona vikten av en tydlig definition av begreppet säkerhet och vilka aktörer som innefattas av begreppet. Vad gäller säkerhetsbegreppet kontrasterar sig Rieker från traditionella säkerhetsstudier där säkerhetsbegreppet främst inbegriper territoriellt försvar mot militära hot. Rieker argumenterar i likhet med Köpenhamnskolans teoretiker att det är säkerhetsaktören, i det här fallet de nordiska staterna och EU, och inte forskaren som avgör huruvida något är att betrakta som ett hot mot säkerheten eller inte (Rieker, 2006: 8). Denna bredare förståelse av säkerhet medför också att andra koncept som identitet kan inkluderas och ges större betydelse i analysen. Rieker fokuserar i sin studie på staters nationella säkerhetsidentitet, vilken hon definierar som den styrande elitens uppfattning av säkerhetsbegreppet. Den nationella säkerhetsidentiteten utgör enligt Rieker grunden för staters säkerhetspolicy då den enligt henne föreskriver vilken form av säkerhetspolicys som kan föras (Rieker, 2006: 10).

Utifrån Riekers sätt att se på säkerhetsbegreppet tillskrivs staters nationella identitet en betydande roll i förhållande till dess säkerhetspolicy, detta då förändringar i staters säkerhetspolicys enligt Rieker är beroende av förändringar i statens nationella identitet. Förändringar i identitet föregår således förändringar av policys. Denna syn på säkerhet skiljer sig markant från exempelvis Engelbrekt & Ångströms (2010) definition av säkerhetsstudier där materiella faktorer som kostnader och medel står i centrum för analysen. Riekers förståelse av staters ställningstaganden och policysförändring skiljer sig också från den småstatsrealism som tidigare används för att förklara Sveriges säkerhetspolitik under 1800- och 1900- talet. Genom att inkludera identitetsbegreppet i analysen kan ytterligare förklaringsfaktorer utöver de klassiska materiella tas i beaktning och på så vis bidra till en bredare förståelse kring varför stater och i det här fallet Sverige antar nya säkerhetspolicys eller inte. Identitetsbegreppet är nära sammankopplat med rollteori, som utgör denna uppsats teoretiska utgångspunkt, vilken diskuteras under punkt 2.3.

Sverige utrikes- och säkerhetspolitiska ställningstaganden under 2000-talet kan rimligen förklaras utifrån en förändrad hotbild i närområdet efter kalla krigets slut men också utifrån rationella, kostnadseffektiverande incitament. Att Sverige har valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar kan möjligen förklaras genom liknande resonemang. Analyser med fokus på förändringar i omvärlden och tillika hotbilden mot Sveriges intressen kan användas för att förklara förändringar i Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska agerande genom att peka på förändringar i omvärlden. Genom att applicera rollteori tillför jag ytterligare förklaringar till varför Sveriges säkerhetspolitiska inriktning har gått från neutralitet till solidaritet. Jag ser däremot inte att den ena förklaringsmodellen nödvändigtvis utesluter den andra utan är öppen för att olika förklaringsmodeller kan kombineras för att ge en så allomfattande förklaring som möjligt. Denna studie är dock, som tidigare betonats, avgränsad till att undersöka och förklara Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska ställningstaganden utifrån ett rollteoretiskt ramverk.

2.3 Rollteori

Det övergripande syftet med rollteori är att gå bortom klassiska materiella förklaringsfaktorer som staters storlek, ekonomiska styrka och militär kapacitet föra att förklara staters ställningstaganden och policys (Breuning, 2011: 20-21). Rollteori fokuserar på relationen mellan aktör och struktur men skiljer sig från andra teoretiska perspektiv genom att förstå internationella relationer utifrån tanken om att det sker en interaktion mellan aktör och struktur (Harnisch, Frank & Maull, 2011: 13; Aggestam, 2004: 56). Detta beror på att rollteori härrör från det sociologiska forskningsfältet där rollbegreppet utgör grunden för studier om sociala konflikter såväl som social konsensus. I sociologin förstås *roll* som en länk mellan en individs personlighet och de sociala strukturer som individen befinner sig i. Rollteori fokuserar således på dynamiken mellan individer och sociala strukturer, hur de interagerar och samspelar (Aggestam, 2004: 56). Detta gör rollteori användbart för studier om utrikespolitik. Istället för individer kan stater och dess agerande i förhållande till det internationella systemet analyseras. Staters utrikespolitiska roll är i det fallet att betrakta som en uppsättning rättigheter och skyldigheter som beslutsfattare uppfattar och rättar sig utefter (Aggestam, 2004: 56; 77). En roll kan därmed liknas vid ett etiskt och moraliskt ramverk utifrån vilket beslutsfattare både utläser problem och fattar beslut. Rollen föreskriver en viss typ av beteende vilket gör rollteori intressant att applicera på staters ställningstaganden och policys. Detta då resultaten av en undersökning kan användas för att uppskatta framtida avväganden och beslut. Genom att tillämpa rollteori analyseras icke-materiella aspekter så som staters

självuppfattning för att förklara staters ställningstaganden och policyförändring. Rollteori skall dock inte betraktas som en enhetlig kraftfull teori utan snarare som en uppsättning ramverk utifrån vilka staters ställningstaganden och roller kan analyseras (Aggestam, 2004: 13).

Rollteori är nära kopplat till identitetsbegreppet. Lisbeth Aggestam (2004) beskriver rollteori som ”ett redskap för att utläsa meningen bakom staters agerande” (Aggestam, 2004: 71; 77). Identitet förstås i Aggestams avhandling som ett självorienteringssystem vilket kan appliceras på ett brett spektra av politiskt agerande. Detta skiljer sig enligt Aggestam mot rollbegreppet som istället syftar till den konkreta innebörden i utrikespolitiskt agerande, vad som aktörer uttrycker som sina intentioner och motiv (Aggestam, 2004: 71). Identitet kan således förstås som ett sammanhang utifrån vilket roller skapas och förändras medan roller i sig uttrycker hur utrikespolitiskt agerande uppfattas (Aggestam, 2004: 3; 12). Pernille Rieker (2006) uttrycker en liknande syn på identitet då hon beskriver staters nationella säkerhetsidentitet. Enligt Rieker är staters säkerhetsidentitet en produkt av den för tiden dominanta säkerhetsdiskursen. Säkerhetsdiskursen består av den bland ledande politiker allmänt vedertagna definitionen av säkerhet och utgör tillsammans med den nationella säkerhetsidentiteten en ram inom vilken policybeslut kan tas (Rieker: 2006: 9-10). Gemensamt för både Aggestam och Rieker är att identitet förstås som något grundläggande i fråga om utformningen av staters utrikespolicy. Aggestam tar identitetsdiskussionen ett steg längre genom att även inkludera rollteori medan Rieker väljer att fokusera djupare på själva konstruerandet av staters nationella säkerhetsidentitet.

Då denna uppsats är inriktad på att förklara varför Sverige har valt att ingå två solidaritetsförklaringar utgör rollteori den huvudsakliga analyskomponenten. Samtidigt förringas inte identitetens betydelse för utformningen av olika roller. Undersökningen är dock inriktad på att förklara Sveriges ställningstaganden och förändring av policys, varpå rollteori lämpar sig väl. En identitetsbaserad analys skulle vara användbar om syftet med studien var att undersöka förändringar i den säkerhetspolitiska diskursen i Sverige, hur beslutsfattare ser på säkerhetsbegreppet eller andra diskursiva förändringar. Om fördelen med att analysera förändringar i identitet är att det bidrar med förståelse för de förutsättningar och begränsningar som anger vilka roller som är möjliga eller inte ligger styrkan i rollteori att även kunna resonera kring såväl faktiskt som framtida utrikespolitiskt beteende. Rollteori utgör i det avseendet ett mer konkret verktyg för att förklara enskilda ställningstaganden eller

policysförändring medan en identitetsorienterad diskursanalys skulle bidra med förståelse om vilka bakomliggande faktorer och diskursiva ramverk som föregår de utrikespolitiska rollerna.

Medan rollteori i tidigare forskning ofta fokuserat på enskilda specifika roller anser Marjike Breuning (2011) att en rollteoretisk analys mycket väl kan inrymma att beslutsfattare rör sig mellan olika roller, *multiple roles*, i olika delar av det utrikespolitiska beslutsfattandet. Breuning menar att en stat kan anta olika utrikespolitiska roller beroende på vilket politikområde som berörs (Breuning, 2011: 32). Teorin om *multiple roles* kan användas för att förklara förändring av staters rolluppfattning och policyutformning över tid. Detta förutsatt att flera roller kan observeras och att det senare går att studera huruvida en stat succesivt överger en roll till förmån för en annan (Breuning, 2011: 32). Jag finner denna teori intressant att tillämpa i analysen då den skulle kunna bidra med förklaringar till varför svensk utrikes- och säkerhetspolitik har gått från principen om oberoende och neutralitet till att innefatta samarbete och solidaritet.

3 Metod

Avsnittet inleds med en diskussion om jämförande fallstudie som forskningsdesign. Därefter presenteras uppsatsens metodologiska utgångspunkter följt av analysmodellens utformning och frågeställningar. Avslutningsvis diskuteras studiens material och avgränsning.

3.1 Forskningsdesign

Då syftet med studien är att utifrån rollteori undersöka och förklara varför Sverige har valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar anser jag en jämförande fallstudiedesign vara användbar. Det centrala målet med fallstudier är inte att uttala sig om andra fall. Syftet är istället att gå på djupet i *ett* specifikt fall (Rieker, 2006:14–15). I studien används redan existerande teorier för att förklara ett specifikt fall. Studien kan därmed anses vara av *teorikonsumerande* karaktär (Esaiasson et. al, 2012: 41). En teoriprovande studie skulle till skillnad mot en teorikonsumerande sätta teorierna i centrum och sedan med omsorg välja fall utifrån de teoretiska utgångspunkterna (Esaiasson et.al, 2012: 40; 42). Då valet av fall har varit avgörande för min studie, och inte teorierna i sig, är studien att betrakta som teorikonsumerande och inte teoriprovande (Esaiasson et. al, 2012: 42). Detta innebär att den *externa validiteten* inte är av primärt intresse. Fokus ligger istället på att förklara varför det blev som det blev i just det här fallet (Esaiasson et.al, 2012: 89-90). Jag vill dock likt Esaiasson et al (2012) understryka att min studie inte rör sig om en renodlad fallstudie i bemärkelsen att ett specifikt fall studeras vid en tidpunkt. Istället görs en jämförelse över tid vilket genererar flera analysenheter, i det här fallet Sveriges utrikespolitiska roller vid olika tidpunkter (Esaiasson et al, 2012: 109). Studien kan därmed betecknas som en *jämförande studie* med utgångspunkt i fallet Sverige och svensk utrikes- och säkerhetspolitik (Esaiasson et. al, 2012:109)

3.2 Metod

Min metod utgörs av en *kvalitativ textanalys*. En kvalitativ textanalys är enligt Esaiasson, Giljam, Oscarsson & Wängnerud (2012) lämplig att applicera på studier där texters väsentliga innehåll är av intresse, till skillnad från kvantitativa textanalyser där ett större antal analysenheter behandlas likvärdigt och tillskrivs samma vikt (Esaiasson et. al, 2012: 211). Då min studie är inriktad på innebörden av den svenska regeringens ställningstaganden i fråga om utrikes- och säkerhetspolitik, med fokus på de två solidaritetsförklaringarna, är en kvalitativ textanalys att föredra framför kvantitativa metoder. En kvantitativ innehållsanalys skulle vara

lämplig om avsikten med studien var att undersöka förekomsten och frekvensen av vissa uttryck i materialet (Esaiasson et. al, 2012:197). Jag ser dock inte att en sådan metod skulle kunna vara behjälplig med att svara på frågan om *varför* Sverige har valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar, utan snarare svara på frågor om *hur ofta* och *av vem* (Esaiasson et.al, 2012: 198).

I en textanalys är det viktigt att systematiskt kunna observera och tolka det material som utgör grunden för undersökningen (Rieker, 2006: 19-20; Breuning, 2011: 34-35). Att studera idémässiga variabler som rollteori och identitet med målsättningen att delta i den vetenskapliga debatten och ackumulera ny kunskap ställer krav på ett tydligt analytiskt ramverk och transparens. Konstruktivistiska, induktiva, undersökningar utan tydliga analytiska ramverk är i det avseendet problematiska då en uppenbar risk med sådana undersökningar är att den enskilde forskarens kunskap och tolkningar av materialet blir avgörande för studiens resultat (Breuning, 2011: 34). Denna problematik undgås lämpligen genom ett tydligt och transparent analyschema grundat i tidigare forskning.

För att kunna lösa det övergripande forskningsproblemet och svara på frågeställningarna är det i en kvalitativ textanalys viktigt att precisera ett antal frågor som skall ställas till materialet. Det är dessa frågor som utgör analysmodellen utifrån vilken materialet tolkas och analyseras (Esaiasson et. al, 2012: 215-16). Enligt Esaiasson et. al. (2012) är det ur validitetssynpunkt relevant att utgå från tidigare forskning för att hämta inspiration till hur frågorna i analysmodellen kan formuleras. I tidigare forskning har sannolikt stor tid ägnats åt att utforma olika analysmodeller, varpå det vore ignorant att inte ta dessa i beaktning. Tidigare frågor kan eventuellt återanvändas som de är, omformuleras eller korrigeras för att passa in på det för uppsatsen relevanta forskningsområdet (Esaiasson et al, 2012: 215-16).

3.3 Analysmodell

De utrikespolitiska roller som används i denna uppsats är delvis baserade på tidigare forskning om svensk säkerhetspolitik som presenterats i tidigare avsnitt, men också på Aggestams rolluppsättning som diskuteras nedan. Då Aggestam redan gjort en förstudie för att kartlägga generella utrikespolitiska roller ser jag inte behovet av att själv göra detsamma. Istället fogar jag samman Aggestams rolluppsättning med tidigare forskning om svensk utrikes- och säkerhetspolitik och skapar på så vis ett analytiskt ramverk anpassat utefter problemformuleringen för denna uppsats.

I sin analys om Frankrikes, Storbritanniens och Tysklands utrikespolitik utgick Aggestam från sex olika kategorier av roller, vilka hon definierade på basis av en förberedande studie av de tre ländernas roll och identitet i förhållande till utrikespolitik (Aggestam, 2004: 77-79). I analysen var hon tydlig med att inte låsa materialet till de på förhand definierade kategorierna. Hon betraktade istället de sex grundläggande rollerna som en typologi. I typologin ingick följande roller: ”pro Europeiskt partnerskap”, ”ledaren”, ”förespråkare för ett bredare Europa”, ”den Nato-allierade”, ”bidragare till fred och säkerhet” och ”den oberoende”. I analysen fokuserade Aggestam på vilken mening som tillskrevs de olika rollerna, hur de hade förändrats över tid och vilka roller som ansågs mer betydelsefulla (Aggestam, 2004: 79).

Jag finner fyra av Aggestams roller applicerbara på mitt fall men anser även att fler roller bör tillföras i analysen om Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik, detta då Aggestams rolluppsättning är av generell karaktär och inte specifikt inriktad på Sverige. Rollerna ”förespråkare för ett bredare Europa” och ”den Nato-allierade” kommer inte att inkluderas i min undersökning. Att rollen som Nato-allierad inte är relevant förklaras av det skäl att Sverige vid tidpunkten för denna studie inte är medlem av Nato. Rollen som ”förespråkare för ett bredare Europa” har stora likheter med rollen ”europeiskt partnerskap” och har därför integrerats i densamma.

Utöver Aggestams roller har jag utifrån tidigare forskning identifierat ytterligare två roller. Den första har jag valt att kalla ”alliansfri samarbetare”. Rollen ”alliansfri samarbetare” är en utveckling av de tidigare rollerna ”alliansfri medlare” och ”alliansfri kritiker” som diskuterades i teoridelen. Rollen som ”alliansfri samarbetare” speglar den förändring som skett i svensk utrikes- och säkerhetspolitik från kalla krigets slut och början av 2000-talet och ligger i linje med bland annat Andréns (2002) förklaring av förändringen i svensk säkerhetspolitik från en betoning av säkerhetspolitisk egenart till omfamnade av internationellt samarbete. Den andra rollen kallar jag ”nordiskt partnerskap” vilken innefattar Sveriges ställningstaganden och förväntningar gentemot det nordiska samarbetet. Samtliga roller presenteras i analysmodellen nedan.

Vid läsningen av materialet kommer fyra huvudsakliga indikatorer att användas för att identifiera de delar av texten som ger uttryck för Sveriges rolluppfattningar. Indikatorerna är viktiga inslag i analysen av materialet då de föreskriver *vad* som i texten symboliserar en viss rolluppfattning. Utan indikatorer eller liknande ramverk skulle analysen inte kunna leva upp

till kravet om transparens och forskaroberoende (Esaiasson et. al, 2012: 25). Jag vill dock understryka att indikatorerna inte är betrakta som analysobjekt. Indikatorerna används istället som ett redskap för att kunna utläsa de delar av materialet som ger uttryck för Sveriges rolluppfattningar.

Indikatorerna utgörs utav *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* och är desamma som Aggestam använde sig utav i sin förstudie och undersökning för att identifiera de uttalanden som indikerade en förväntning på utrikespolitiskt beteende (Aggestam, 2004: 78-79). Det är alltså de formuleringar som ger uttryck för Sveriges *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* som i materialet symboliserar Sveriges utrikespolitiska roller, hur Sverige uppfattar sig själv. Gemensamt för de fyra indikatorerna är att de indikerar vilka förväntningar beslutsfattarna har på Sverige och Sveriges roll i olika frågor. Utformningen och artikulerandet av förväntningarna speglar å sin sida vilken/vilka roller som Sverige agerar utefter.

I Aggestams studie återfinns ingen närmare beskrivning eller definition av indikatorerna. Det kan tyckas problematiskt ur den synpunkt att analysmodellen kan framstå som vag. Samtidigt finns en poäng i att inte låta teoretiska definitioner styra analysen, i synnerhet då staters självuppfattning och tillika roll är av intresse. Detta då rollteori bygger på antagandet att stater själva definierar de roller utifrån vilka de utläser omvärlden och utformar beslut (Aggestam, 2004: 29). Jag utgick ursprungligen från Aggestams indikatorer då jag genomförde min undersökning. Eftersom det väsentliga med en rollteoretisk analys är att utläsa hur stater uppfattar sig själva och sitt handlingsutrymme var det dock i första hand formuleringar som beskrev Sverige som stat eller antydde förväntningar på Sveriges roll i internationella sammanhang som var av huvudsakligt intresse för min analys. I materialet kom detta ofta till uttryck genom formuleringar om vad Sverige *är* eller *gör* samt förväntningar om vad Sverige *bör vara* eller *bör göra*. Detta är att betrakta som en konkretisering av Aggestams indikatorer. Funktionen är fortsatt densamma: att identifiera de delar av materialet som ger uttryck för Sveriges rolluppfattningar och förväntningar.

I utformningen av denna studies analysmodell placerar jag mig mellan det induktiva och det deduktiva tillvägagångssättet. Min metod är deduktiv i det avseende att jag utgått från tidigare forskning för att identifiera den rolltypologi som presenteras nedan. Tidigare forskning och teorier är således av betydelse för analysen. Samtidigt har jag valt att inte utforma några

precisa indikatorer vilket gör att analysen även är att betrakta som induktiv. En fördel med att på förhand arbeta fram mer precisa indikatorer skulle var att materialet enklare hade kunnat kategoriseras i ett analyschema utefter de olika indikatorerna. Samtidigt innebär det att en stor del av det analytiska arbetet görs utifrån teori och inte empiri. Detta finner jag mindre lämpligt att applicera på min undersökning då jag i första hand är intresserad av vad empirin har att säga som förändringen av svensk utrikes- och säkerhetspolitik i förhållande till rollteori och den rolluppsättning som presenteras nedan. I analysdelen är det sedan vilken innebörd som tillskrivs de olika utrikespolitiska rollerna och om detta förändrats över tid som är av intresse. Det är alltså rollerna som står i centrum för analysen och utgör denna studies analysenheter. Indikatorerna är endast ett redskap för att utläsa rollerna i materialet.

Analysmodellen består av följande rolltypologi:

Oberoende och neutral

Denna roll återfinns såväl i tidigare forskning om svensk utrikespolitik (Dalsjö, 2010a; André, 2002; Rieker, 2006) som i Aggestams (2004) rolluppsättning. Rollen inrymmer *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* som syftar till att upprätthålla en oberoende och dynamisk utrikespolitik där nationella intressen betonas. (Aggestam, 2004: 79). Rollen innefattar ställningstaganden med syfte att uppnå handlingsfrihet och trovärdighet genom en bibehållen neutralitetspolitik.

Bidragare till fred och säkerhet

Rollen består av ställningstaganden med syfte att motarbeta hot mot fred och säkerhet. Den relaterar till de *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* som beslutsfattarna uppfattar i fråga om Europeisk stabilitet, konfliktförebyggande åtgärder och fredlig konflikthantering (Aggestam, 2004: 79). Även mänskliga rättigheter och demokratiseringsfrågor ryms inom rollen.

Alliansfri samarbetare

Denna roll inbegriper *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* syftande till ökat utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete; detta samtidigt som den militära alliansfriheten bejaktas. Rollen som alliansfri samarbetare skiljer sig mot rollen som oberoende och neutral då neutralitetspolitiken och strävan efter handlingsfrihet inte är av primärt intresse. Istället förespråkas internationellt utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete så länge det inte hotar den militära alliansfriheten.

Ledare

Staten förväntas ha ett speciellt ansvar och att inta en ledarroll. Rollen föreskriver hur beslutsfattare uppfattar inflytande och relaterar till makt (Aggestam, 2004: 79).

Europeisk partner

Denna roll syftar till de *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* som beslutsfattarna artikulerar gentemot EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik, samt hur kvaliteten på samarbetet och integreringen med EU:s gemensamma politik uppfattas (Aggestam, 2004: 78).

Nordisk partner

Denna roll syftar till Sveriges *åtaganden, plikter, funktion och skyldigheter* i förhållande till det nordiska samarbetet, hur det uppfattas och vilka förväntningar Sverige artikulerar gentemot den utrikes- och säkerhetspolitiska dimensionen i samarbetet.

I analysen kommer fokus dels ligga på att studera vilken mening och vikt som tillskrivs de olika rollerna över tid men också på huruvida Sverige antar olika eller flera roller i enskilda utrikespolitiska frågor (se resonemang om *multiple roles s. 14*). Jag vill understryka att analysmodellen är att betrakta som en typologi. Jag applicerar därmed ett delvis öppet förhållningssätt till materialet. Ett öppet förhållningssätt medför att undersökningen i högre grad styrs av innehållet i texterna istället för analysmodellen i sig. Detta innebär en större grad av frihet i analysen och slutsatsdragningen då svaret på forskningsfrågorna styrs av vad som hittas i materialet och inte i några på förhand definierade kategorier (Esaïsson et. al, 2012: 217). Då jag utifrån tidigare forskning har definierat en rolluppsättning är min analysmodell även att betrakta som delvis förhandsdefinierad. Det är dock inte fråga om några renodlade kategorier i vilka materialet måste rymmas, utan snarare analytiska riktmärken för att möjliggöra en systematisk undersökning av materialet. Utan några på förhand definierade kategorier skulle undersökningen riskera att tappa i reliabilitet och förmodligen utsättas för samma kritik som de konstruktiviska och induktiva tillvägagångssätt som tidigare diskuterats.

3.4 Frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka och förklara varför Sverige har valt att ingå två solidaritetsförklaringar. Genom att besvara följande frågeställningar avser jag uppfylla studiens syfte:

- Kan förändringar i Sveriges utrikespolitiska roller förklara varför Sverige har gått från neutralitet till solidaritet?

- Kan Sveriges undertecknande av den nordiska solidaritetsförklaringen förklaras utifrån rollen som nordisk partner?
- Kan Sveriges undertecknande av Lissabonfördraget och den europeiska solidaritetsklausulen förklaras utifrån rollen som europeisk partner?
- Kan förändringar i rollen som oberoende och neutral förklara varför Sverige har undertecknat två solidaritetsförklaringar?

3.5 Material

I sin doktorsavhandling *Svensk Mellanösternpolitik* (1989) undersöker forskaren Ulf Bjereld hur Sveriges Mellanösternpolitik har förändrats över tid. (Bjereld, 1989: 12-13). I analysen delar Bjereld in materialet, Sveriges agerande, i *verbalt* och *icke-verbalt* agerande i avseende på ”Mellanösterfrågan” (Bjereld, 1989: 13). Det verbala agerandet analyseras genom officiella uttalanden medan det icke-verbala agerandet analyseras genom Sveriges ställningstagande och röstningsförfarande i FN. Utifrån Bjerelds uppdelning i verbalt och icke-verbalt agerande kommer jag i min studie fokusera på Sveriges *verbala agerande* i förhållande till de båda solidaritetsförklaringarna. Jag finner officiella uttalanden som lämpligt material då syftet med min studie är att utifrån rollteori förklara varför Sverige har valt att ingå två solidaritetsförklaringar. Att studera hur Sverige röstar i olika sammanhang skulle inte ge en lika djupgående bild av Sveriges roll, åsikter och agerande och kommer därför inte att inkluderas i min undersökning.

Anledningen till att jag väljer att fokusera på det verbala agerandet är att jag vill undersöka den svenska hållningen utifrån dokument som noggrant utformats med syftet att förmedla just Sveriges åsikter och ambitioner. Genom detta tillvägagångssätt analyseras den bild som beslutfattarna själva väljer att ge (Bjereld, 1989: 36). Då studiens syfte är att svara på varför Sverige som stat valt att ingå två separata solidaritetsförklaringar finner jag det lämpligt att studien är avgränsad till att fokusera på vad beslutfattarna, regeringen, vill förmedla. Materialet består därför utav *regeringens årliga utrikesdeklarationer* till riksdagen i vilka den sittande regeringen presenterar sina ambitioner och mål för Sveriges utrikes-, säkerhets-, bistånds- och handelspolitik för det kommande året. Utrikesdeklarationen är således att betrakta som Sveriges deklarerade utrikespolitik vilken regeringen åtar sig att följa under året (Regeringen, 2014a). Genom att studera utrikesdeklarationerna över tid skapas en bild av beslutfattarnas och tillika statsmaktens idéer och ställningstaganden i fråga om utrikes- och

säkerhetspolitik. Studien är därmed att betrakta som *aktörscentral* i och med att intresset är riktat mot vad Sverige uttrycker som aktör. Detta skiljer sig mot idécentrala studier där fokus ligger på idéerna i sig, oavsett vem som uttrycker dem (Esaiasson et. al, 2012: 218).

Vad gäller aktörskapet har säkerhetspolitik traditionellt sett handlat om nationalstater och dess strävan efter överlevnad i det internationella systemet (Collins, 2007: 14-15). Säkerhetsbegreppet har på senare tid vidgats till att innefatta andra aktörer än stater (Andrén, 2002: 15-16). Då syftet med denna studie är att undersöka och förklara varför Sverige ingått två solidaritetsförklaringar appliceras en traditionell definition av säkerhetsbegreppet där säkerhet förstås som en statlig angelägenhet.

3.6 Avgränsning

Studien är avgränsad till att behandla utrikesdeklarationerna under tidsperioden 1990 – 2014. Anledningen till att år 1990 utgör studiens startpunkt är att 1990-talets början är att betrakta som en vändpunkt för svensk utrikes- och säkerhetspolitik då neutralitetspolitiken succesivt började förlora i betydelse. I avgränsningen har även årtalen för uttalandet av de båda solidaritetsförklaringarna tagits i beaktning. Genom att ta avstamp i utrikesdeklarationen från år 1990 skapas en gedigen bild av Sveriges rolluppfattning fram till att Lissabonfördraget presenterades 2007. Studien inkluderar därmed material från både tiden före och efter antagandet av fördraget. Detsamma gäller den nordiska solidaritetsförklaringen som antogs 2011. Att avgränsningen slutar med år 2014 har sina förklarliga skäl i att denna uppsats skrivs under våren 2014. Jag anser det dock relevant att ha den övre avgränsningen så sent som 2014, detta för att inkludera så mycket material som möjligt från tiden efter att de båda solidaritetsförklaringarna uttalats.

4 Analys

Analysen är strukturerad efter varje rollkategori. Under varje rubrik diskuteras vilken innebörd som tillskrivs rollen och om detta har förändrats över tid. Analyskapitlet följs sedan av en avslutande diskussion och slutsatsdel, se kapitel 5.

4.1 Sverige som oberoende och neutral

I början av 1990-talet präglades svensk utrikes- och säkerhetspolitik ännu av neutralitetsprincipen. I utrikesdeklarationen från 1990 slogs fast att ”neutralitetspolitiken, stödd på ett starkt och allomfattande försvar, utgör som hittills grunden för vår säkerhetspolitik” (Sveriges riksdag, 1990). Neutralitetspolitiken och rollen som oberoende och neutral kopplades ofta samman med rollen som bidragare till fred och säkerhet och uppfattades som ett redskap som gav Sverige särskilda möjligheter att arbeta internationellt för fred och säkerhet (Sveriges riksdag, 1990; Sveriges riksdag 1991). En förändring av Sveriges roll som oberoende och neutral står att utläsa i utrikesdeklarationen från 1991. Den tidigare rigida neutralitetspolitiken ersattes då med ett öppnare förhållningssätt i fråga om internationella samarbeten i och med att svenskt EG-medlemskap förordades (Sveriges riksdag, 1991). Samtidigt framhölls att omställningen av neutralitetspolitiken syftade till att stärka Sveriges nationella intressen och målsättningar (Sveriges riksdag, 1993). Följande formulering om svensk säkerhetspolitik från utrikesdeklarationen 1992 symboliserar förändringen av innebörden av rollen som oberoende och neutral:

“Dess [säkerhetspolitikens] hårda kärna är fortfarande den militära alliansfriheten med skyldighet att upprätthålla en betryggande självständig försvarsförmåga för att vi skall kunna vara neutrala i händelse av ett krig i vårt närområde... Eftersom vi inte vet vad framtiden kan innebära har vi ingen anledning att stänga några dörrar. Det är ett starkt svenskt intresse att fullt ut delta i utbyggnaden av det utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet inom såväl Europeiska unionen som ESK i syfte att bygga upp en europeisk säkerhetsordning ” (Sveriges riksdag, 1992)

Citatet visar på en begynnande förändring i synen på neutralitetspolitiken. Den vid tidpunkten svenska rolluppfattningen stod mellan att å ena sidan bejaka neutraliteten och Sveriges oberoende samtidigt som medlemskap i EU och utökat utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete förordades. Citatet speglar inte enbart rollen som oberoende och neutral utan också rollerna europeiskt partnerskap och alliansfri samarbetare. Att dessa roller återfinns vid sidan av rollen som oberoende och neutral tyder på att Sverige vid tidpunkten befattade sig med olika roller i förhållande till det europeiska samarbetet.

Samtidigt var den svenska militära alliansfriheten och neutralitetsprincipen fortsatt närvarande i den svenska utrikes- och säkerhetspolitiken. Så sent som 1995 uttryckte den dåvarande socialdemokratiska utrikesministern Lena Hjelm-Wallen följande rader:

”Sveriges militära alliansfrihet syftande till att vårt land skall kunna vara neutralt i händelse av krig i vårt närområde består... Vår beslutsamhet att söka hålla vårt land utanför krig tar sig uttryck i att Sverige står utanför alla militära allianser och att vi har ett betryggande totalförsvär. Vi får inte heller inge andra stater förväntningar om ett svenskt militärt engagemang i händelse av väpnad konflikt” (Sveriges riksdag, 1995).

Formuleringen visar på att rollen som oberoende och neutral fortsatt innefattade neutralitetsprincipen. De solidaritetsförklaringar som uttrycktes under 2000-talet hade utifrån ovanstående utdrag varit oförenliga med svensk utrikes- och säkerhetspolitik i mitten av 1990-talet. Detta leder oss till slutsatsen att denna roll måste ha förändrats eller tonats ner över tid för att möjliggöra uttalandet av de båda solidaritetsförklaringarna.

Formuleringen om Sverige som militärt alliansfritt i fred syftande till neutralitet i händelse av krig i Sveriges närområde bestod under åren 1996-2000. Först år 2001 sker en tydlig förändring i hur Sverige ser på sig själv som oberoende och neutral. Dåvarande utrikesminister Anna Lindh konstaterade att den tidigare formuleringen behövde ses över, dock utan att överge den militära alliansfriheten (Regeringen, 2001). Rollen som alliansfri samarbetare får här en mer framträdande position. Detta gör sig gällande även 2005 då den militära alliansfriheten betonas samtidigt som NATO och EU ses som viktiga partners i fråga om insatser i krisområden (Regeringen, 2005). I utrikesdeklarationen 2007 understryks att Sveriges framtida säkerhet bygger på gemenskap och samverkan med andra länder (Regeringen, 2007). Den militära alliansfriheten kvarstår men rollen som oberoende och neutral har vid den här tidpunkten liten betydelse i fråga om svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Istället är det rollen som alliansfri samarbetare som inverkar på Sveriges agerande och självbild.

4.2 Sverige som bidragare till fred och säkerhet

Sveriges roll som bidragare till fred och säkerhet var framstående under början av 1990-talet. Rollen var påtaglig i samband med att före detta Öststaters demokratisering och integrering med övriga Europa diskuterades. Rollen som bidragare till fred och säkerhet handlade i övrigt om att Sverige skulle agera aktivt inom ramen för FN för att verka för fred och nedrustning världen över (Sveriges riksdag, 1990; 91; 92; 93; 94; 95; Regeringen 1996; 97; 98; 99). Denna rolluppfattning är bestående över tid och är särskilt tydlig i utrikesdeklarationen 2006 där

Sverige beskrivs som ledande i fråga om bistånd och insatser för fred och säkerhet världen över (Regeringen, 2006).

Efter EU-inträdet och en period av stabilitet i Europa börjar Sverige allt mer koppla samman rollen som bidragare till fred och säkerhet med internationella fredsfrämjande insatser. Även biståndspolitiken tillskrivs en central roll och är i huvudsak inriktad på Afrikas framtida utveckling, fred och säkerhet i vilken Sverige även tillskriver sig en ledande roll (Regeringen, 1998; 99; 06; 08; 09). En förändring av rollen som bidragare till fred och säkerhet gör sig märkbar 1999 då deltagande i fredsfrämjande insatser blir en av totalförsvarets uppgifter (Regeringen, 1999).

Överlag är rollen som bidragare till fred och säkerhet framträdande under hela perioden från 1990 till idag. Sverige uppfattar sig ofta som en engagerad och bidragande kraft i arbetet att uppnå global fred och säkerhet, i synnerhet genom arbetet för nedrustning. Däremot får rollen en delvis ny innebörd då Sverige efter millennieskiftet allt mer talar om att främja mänskliga rättigheter och demokrati (Regeringen, 2000; 01; 02; 03; 04; 05). Rollen kom även att innefatta konfliktförebyggande och fredsfrämjande insatser i högre utsträckning än tidigare. Detta kan ha sin förklaring i att Sveriges möjligheter att delta i internationella samarbeten och insatser, särskilt tillsammans med EU och NATO, ökade i takt med att innebörden i rollen som oberoende och neutral förändrades under 1990-talet. Rollen kom även att inbegripa frågor om miljö och hållbar utveckling (Regeringen, 2008; 09).

4.3 Sverige som alliansfri samarbetare

Rollen som alliansfri samarbetare förekommer ofta tillsammans med flera av de andra rollerna. I början på 1990-talet återfinns rollen i fråga om Sveriges ansökan om medlemskap till den Europeiska unionen, dåvarande EG. Sverige iklädde sig rollen som alliansfri samarbetare då europeiskt samarbete förordades genom att närma sig EU samtidigt som den militära alliansfriheten bejakades (Sveriges riksdag, 1991; 1992; 1993). Denna rolluppfattning kommer ordagrant till uttryck i utrikesdeklarationen 1993:

“Förhandlingarna om medlemskap i EG kommer att föras med kraft och målmedvetenhet utifrån väldefinierade svenska intressen och ståndpunkter... Den militära alliansfriheten består alltså samtidigt som vi deltar i uppbyggandet av en ny europeisk freds- och säkerhetsordning” (Sveriges riksdag, 1993)

Utöver närmandet till EU möjliggjorde kalla krigets slut också att Sverige kunde närma sig NATO. Rollen som alliansfri samarbetare var i det avseendet påtaglig. I 1994 års

utrikesdeklaration ger dåvarande utrikesministern och moderaten Margaretha Af Ugglas uttryck för just den rolluppfattningen på följande vis:

“Regeringarna i Europa söker nya samarbetsformer. Det vi vill uppnå är en ordning som har frihet och demokrati som grund... Därför har Sverige ett klart intresse av att delta i NATO-initiativet Partnership for Peace... Partnership for Peace innebär ingen försvarsgemenskap mellan deltagarna. Sveriges alliansfrihet består alltså. Ingen annan har ansvar för vårt försvar” (Sveriges riksdag, 1994).

Under åren som följer efter Af Ugglas uttalande fortsätter Sverige att betona vikten av Partnership for Peace, detta samtidigt som Sverige kontinuerligt upprepar att den militära alliansfriheten fortsatt är grunden i svensk utrikes och säkerhetspolitik (Regeringen, 1998; 99). Rollen som alliansfri samarbetare förekommer under denna period tillsammans med rollen som oberoende och neutral, vilken vid tidpunkten inbegriper såväl militär alliansfrihet som principen om neutralitet i händelse av krig.

Efter Sveriges EU-inträde 1995 blir rollen som alliansfri samarbetare än mer påtaglig i fråga om Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska prioriteringar. I utrikesdeklarationen 1999 betonas vikten av internationellt samarbete vilket framgår i deklarationens allra sista mening ”I samarbete bygger vi vår gemensamma säkerhet och vår gemensamma framtid”; detta samtidigt som den militära alliansfriheten kvarstår (Regeringen, 1999). Devisen om säkerhet genom samarbete lever kvar och förstärks. I utrikesdeklarationen 2006 står det att ”För att möta dagens och morgondagens hot vill regeringen ytterligare stärka det internationella samarbetet inom utrikes- och säkerhetspolitiken på den militära alliansfrihetens grund” (Regeringen, 2006).

I utrikesdeklarationen 2008 formuleras för första gången den solidaritetsprincip som än idag utgör Sveriges säkerhetspolitiska linje:

”Det råder bred enighet om att vårt lands framtida säkerhet bygger på gemenskap och samverkan med andra länder. Det råder också bred enighet om att Sverige inte kommer att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skulle drabba ett annat medlemsland i Europeiska unionen eller ett annat nordiskt land. I detta ligger också en förväntan om att dessa länder agerar på samma sätt om Sverige drabbas” (Utrikesdeklarationen, 2008).

Förändringen av Sveriges rolluppfattning är här påtaglig. Den tidigare neutralitetspolitiken syftande till Sveriges oberoende och handlingskraft är definitivt ersatt av dess motsats. Istället definierar sig Sverige utifrån rollen som alliansfri samarbetare där samverkan med andra länder ses som avgörande för att kunna uppnå säkerhet. Att Sverige uttalar solidaritet med EU och övriga nordiska länder och förväntar sig detsamma i utbyte tyder på att Sverige präglas av

och tillskriver rollen som alliansfri samarbetare stor vikt i fråga om utrikes- och säkerhetspolitiken. Denna utrikes- och säkerhetspolitiska linje består så långt denna studie sträcker sig (Regeringen, 2009; 10; 11; 12; 13; 14b).

Intressant nog sker en förändring av rollen under 2013-2014. Den militära alliansfriheten omnämns inte i utrikesdeklarationerna de åren. Istället betonas att Sveriges säkerhet byggs solidariskt tillsammans med andra länder och organisationer (Regeringen, 2013). I utrikesdeklarationen 2013 understryker dåvarande utrikesminister Carl Bildt det faktum som beskrivits ovan med följande ord: ”Medlemskapet i Europeiska unionen innebär att Sverige ingår i en politisk allians och tar ett solidariskt ansvar för Europas säkerhet” (Regeringen, 2013). Noterbart är att det europeiska samarbetet för första gången beskrivs som en politisk allians, detta samtidigt som alliansfriheten inte längre omnämns i utrikesdeklarationen.

4.4 Sverige som ledare

Rollen som ledare framkommer tydligt i fråga om Sveriges engagemang för nedrustning och icke-spridning av kärnvapen (Sveriges riksdag 1992; 1993). Denna ledarroll samspelar med Sveriges fredsfrämjande ambitioner inom ramen för FN-systemet. Då nedrustning eller FN-relaterade frågor omskrivs följer ofta ambitiösa formuleringar om Sverige som en aktiv och pådrivande aktör. Sådana skrivningar återfinns i samtliga utrikesdeklarationer mellan 1990-2005. I det sammanhanget knyts rollen som ledare ofta samman med rollen som oberoende och neutral, vilket ordagrant poängteras i utrikesdeklarationen 2001:

“Den militära alliansfriheten är en tillgång för Sverige och har starkt stöd hos det svenska folket. Den ger oss handlingsfrihet... Den gör det möjligt för oss att vara drivande i arbetet för kärnvapennedrustning ” (Regeringen, 2001).

Rollen som ledare förkommer även tillsammans med rollen som bidragare för fred och säkerhet. I utrikesdeklarationen från 1990 radas flera svenska initiativ inom ramen för FN-samarbetet upp vilka samtliga indikerar att Sverige ser sig själv som en drivande aktör. Många av de initiativen, däribland insatser för mänskliga rättigheter i Rumänien och ett toppmöte om barnens situation i världen, antyder även att Sverige verkar utefter rollen som bidragare till fred och säkerhet (Sveriges riksdag, 1990). Denna rollkombination förekommer även i fråga om Europas utveckling under 1990-talets andra hälft. Sverige ser sig då som en ledande aktör i fråga om demokratiseringen av före detta Öststater. Mest framträdande är rollen i fråga om kriget på Balkan där Sverige porträtterar sig som en av de stora bidragsgivarna och fredsaktörerna (Sveriges riksdag, 1995; Regeringen 1998).

Även i fråga om bistånd ger Sverige en bild av sig själv som ledare (Sveriges riksdag 1996; Regeringen 1999). I utrikesdeklarationen år 1996 heter det i fråga om FN:s mål om minst 0,7 % av BNP som bistånd att ”Regeringen verkar för att alla industrialiserade länder som ett första steg skall uppnå detta mål” (Sveriges riksdag, 1996). Formuleringen föregås av ett stycke där Sverige som ledande biståndsgivare framhävs, vilket understödjer regeringens ambitioner att verka för att fler länder skall följa Sveriges exempel. Bilden av Sverige som ledande inom bistånd och humanitära insatser består. I slutet av 2000-talet framhävs den bilden ytterligare vilket tydligt manifesteras i utrikesdeklarationen 2013 där dåvarande utrikesminister Carl Bildt tydligt poängterar att ”Sverige är en humanitär stormakt” (Regeringen, 2013).

Innebörden av rollen som ledare är relativt intakt under årens lopp. Sverige ser sig självt som en ledande aktör inom FN-systemet och i fråga om att bidra till fred och säkerhet världen över. Även engagemanget för nedrustning och bekämpning av massförstörelsevapen består. Vad som däremot sker är att Sverige i och med medlemskapet i EU succesivt börjar framställa sig som en ledande aktör i fråga om unionens utvidgning och arbetet med att stärka EU:s krishantering och fredsfrämjande verksamhet (Regeringen, 2004; 05). En tänkbar förklaring till detta är att Sverige har ”tagit med sig” rollen som ledande aktör i fråga om främjandet av fred och säkerhet in i det europeiska samarbetet och rollen som europeisk partner. De ledande ambitionerna i fråga om nedrustning tonas med tiden ner något, samtidigt som Sverige allt mer ser sig som en ledande aktör i fråga om humanitära insatser, bistånd och klimat- och miljöpolitik (Regeringen, 2008; 13; 14b).

4.5 Sverige som europeisk partner

Rollen som europeisk partner framkommer först i sin fulla bemärkelse under mitten av 1990-talet. Redan innan Sverige inträdde i EU år 1995 ger dock Sverige uttryck för en förändrad utrikes- och säkerhetspolitisk inställning från att tidigare ha omfamnat en oberoende nationell politik till att se fördelar med ökat europeiskt samarbete och integrering. År 1991 förordade den dåvarande Socialdemokratiska utrikesministern Sten Andersson att Sverige skulle ansöka om inträde i den Europeiska Unionen, dock utan att ge upp den svenska neutralitetspolitiken och alliansfriheten. Med följande ord argumenterade Andersson för sin sak:

”Det är genom att fullt ut delta i integrationen som vi bäst kan arbeta för demokrati, social välfärd och ekonomiskt framåtskridande i Europa. Därigenomagnar vi också bäst det svenska folkets intressen. Vi har mycket att erbjuda EG” (Sveriges riksdag, 1991)

Notera den sista aningen korta men precisa meningen ”Vi har mycket att erbjuda EG”. Ett svenskt EU-inträde förordas inte enbart med argument om vad Sverige skulle ha att tjäna utan också på vad Sverige skulle tillföra EU. Detta visar att Sverige dels ser sig som en framtida europeisk partner men indikerar också att Sverige har ledande ambitioner och inte ser sig själv som en passiv partner vid ett framtida medlemskap.

Efter Sveriges EU-inträde 1995 ser Sverige sig som en aktiv och delvis ledande part i fråga om EU:s framtida utveckling. Sverige uttrycker kontinuerligt sina intentioner att verka för EU:s utvidgning och utveckling och understryker samtidigt att detta är vitalt för Sveriges nationella intressen (Regeringen, 1998; 99; 00; 01; 02). Under 2000-talets början gör Sverige klart att ”Det viktigaste verktyget för Sverige är EU. Unionen är idag en central utrikes- och säkerhetspolitisk aktör” (Regeringen, 2001). Samtidigt ägnas allt större fokus från svensk sida på att stärka EU:s konfliktförebyggande och fredsfrämjande insatser. Sverige utger sig i det sammanhanget för att ha en ledande roll och vara en pådrivande aktör för att få EU-samarbetet i den riktningen (Regeringen, 2000; 01; 02; 03; 04; 05). I utrikesdeklarationen 2006 beskrivs det utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet i EU som ”en hävstång för vår [Sveriges] utrikes- och säkerhetspolitik” (Regeringen, 2006). Regeringen ser EU:s politik som en förlängning av den svenska och avser arbeta för att samarbetet fördjupas med syfte att stärka EU som global utrikes- och säkerhetspolitisk aktör (Regeringen, 2006).

Under 2000-talets andra hälft håller den pro-europeiska trenden i sig och Sverige tillfäster det europeiska samarbetet stor vikt och ser sig samtidigt som en ledande aktör. I utrikesdeklarationen 2007 återfinns följande formulering:

”...Sverige skall tillhöra kärnan i det europeiska samarbetet... samarbetet inom den europeiska unionen intar en särställning i svensk utrikes- och säkerhetspolitik” (Regeringen, 2007).

Sverige har vid tidpunkten även som mål att leda utvecklingen av den gemensamma europeiska utrikes- och säkerhetspolitiken med syfte att stärka EU som global aktör (Regeringen, 2007; 08; 09). Rollen som europeisk partner innefattar ambitioner om att utveckla, utvidga och styra EU i en för Sverige önskvärd riktning. Rollen har stort inflytande i fråga om Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik under 2000-talet, detta tillsammans med rollen som alliansfri samarbetare. I utrikesdeklarationen 2008 är detta samband tydligt då regeringen slår fast att ”Sambandet mellan vår [Sveriges] säkerhetspolitik och vår Europapolitik är lika tydligt som det är viktigt” (Regeringen, 2008). Denna utveckling fortgår och i utrikesdeklarationen 2012 argumenterar regeringen för att Sverige genom sin strävan att

tillhöra kärnan i den Europeiska unionen bäst tar tillvara på Sveriges nationella intressen och främjar svenska universella värden (Regeringen, 2012). I den formulering har rollen som europeisk partner tillsammans rollen som alliansfri samarbetare ersatt neutralitetspolitikens tidigare funktion som verktyg för att stärka och främja Sveriges intressen.

4.6 Sverige som nordisk partner

Rollen som nordisk partner är inte speciellt framträdande under början av 1990-talet. Sverige ser sig dock som en viktig del av Norden och betonar styrkan i det nordiska samarbetet inom ramen för FN och olika Europeiska organisationer. Samarbetet de nordiska staterna emellan i bland annat FN ses som en plattform där de enskilda länderna genom att tillsammans föra fram sina ståndpunkter kan nå ökat genomslag för sin politik (Sveriges riksdag 1992; 93; 94; 95; 96; Regeringen, 1997). Liknande förhoppningar uttrycks i fråga om de nordiska ländernas samarbete inom ramen för EU, med målsättningen att nordisk samverkan kan tillföra en nordeuropeisk dimension i EU:s gemensamma utrikespolitik (Sveriges riksdag, 1994).

I utrikesdeklarationen 1998 beskrivs det nordiska samarbetet som ”en grundval för regeringens agerande i närområdet, i Europa och i världen” (Regeringen, 1998). Sverige vill vid tidpunkten fördjupa samarbetet vilket indikerar en förändring i synen på det nordiska samarbetet och Sveriges roll i detsamma; från att tidigare ha betraktat samarbetet som en plattform för utrikespolitiskt agerande till att se det som ett mer betydelsefullt utrikespolitiskt instrument i förhållande till såväl EU som andra aktörer (Regeringen, 1998; 99).

Rollen som nordisk partner får liten eller ingen uppmärksamhet under åren 2000-2006. En tänkbar förklaring är att Sveriges roll som europeisk partner, och till viss del ledare i fråga om EU:s utvidgning, tillsammans med närmandet till NATO upptar Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska fokus. Först i utrikesdeklarationen 2007 konstateras det att det nordiska samarbetet har fått nytt liv; detta till stor del genom det europeiska samarbetet (Regeringen, 2007). Under 2008 och 2009 lyfts det nordiska samarbetet fram som viktigare del i svensk utrikes- och säkerhetspolitik vilken även tar sig konkreta uttryck i form av ett inledande samarbete kring försvars- och säkerhetspolitik. Samtidigt understryks att det nordiska samarbetet endast är att betrakta som ett komplement till de enskilda ländernas befintliga säkerhetspolitiska strukturer (Regeringen 2008; 09; 12).

5 Slutdiskussion

Utgångspunkten för denna uppsats var de förändringar som ägt rum i svensk utrikes- och säkerhetspolitik sedan 1990-talet. Att Sveriges säkerhetspolitiska linje hade förändrats från neutralitet till samarbete och solidaritet rådde det ingen tvekan om. De två solidaritetsförklaringar som Sverige ingått tjänade som tydliga empiriska bevis på att så var fallet. Syftet med uppsatsen var därför att undersöka och presentera förklaringar till varför Sverige hade gått från neutralitet till solidaritet. I följande stycken diskuteras de slutsatser analysen har resulterat i samt vilka förklaringar som den rollteoretiska analysen har bidragit med.

En generell slutsats som också svarar på den övergripande frågeställningen är att roller har betydelse för utformningen av Sverige utrikes- och säkerhetspolitik och förändringen av densamma. Analysen visar på att förändringar av policys är beroende av förändringar i de utrikespolitiska rollerna, hur staten uppfattar sig själv och sitt handlingsutrymme. I analysen framkom att vad som tidigare tillskrevs rollen som oberoende och neutral omöjliggjorde svenskt deltagande i såväl politiska som militära allianser. Rollen tonades dock ner över tid och mer fokus gavs åt rollen som alliansfri samarbetare som successivt växte fram i takt med att rollen som oberoende och neutral avklingade. Denna förändring bidrog till att Sverige kunde gå från den tidigare neutralitetspolitiken till att bli medlemmar i EU, fördjupa samarbetet med de nordiska länderna och närma sig NATO. Denna slutsats ger stöd åt Breunings (2011) teori om *multiple roles* då den visar att Sverige agerar utifrån flera roller och att Sverige successivt överger en roll till förmån för en annan.

Sveriges rollförändring från oberoende och neutral till alliansfri samarbetare kan förklara förändringen av Sveriges säkerhetspolitiska linje men räcker inte ensamt för att förklara varför Sverige valde att ingå två solidaritetsförklaringar. För att få svar på den frågan behöver vi även studera förändringen i de övriga rollerna. Rollen som europeisk partner förändrades från att till en början inbegripa en positiv hållning till utökat samarbete så länge inte alliansfriheten och neutraliteten hotades till att allt mer handla om att fördjupa det utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet på bekostnad av Sveriges oberoende och neutralitet. På senare tid kom även Sverige att syfta till att göra svensk politik till EU:s gemensamma. Sverige såg sig i det sammanhanget som en ledande aktör i fråga om utvecklingen av EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik. Att Sverige utifrån de förutsättningarna uttalar solidaritet med

såväl EU som de nordiska länderna är förståeligt då det också är förenligt med Sveriges rolluppfattning.

Roller som bidragare till fred och säkerhet har kanske inte så mycket att säga om varför Sverige har gått från neutralitet till solidaritet. Vad som däremot är intressant är att Sverige på senare tid har valt att kanalisera sitt internationella engagemang genom EU och samtidigt arbetat för att uppnå ökat inflytande över EU:s gemensamma åtaganden med syfte att få de svenska värderingarna att bli EU:s gemensamma. En tänkbar slutsats utifrån det resonemanget är att rollen integreras med rollerna europeisk partner och alliansfri samarbetare, vilket i sin tur utvidgar och stärker de rollerna och gör Sveriges kopplingar till de olika samarbetena starkare och svårare att ifrågasätta. Även här visar sig resonemanget om *multiple roles* vara relevant då analysen påvisar att Sverige befattar sig med olika roller i olika politiska sammanhang.

På frågan om rollen som nordisk partner kan förklara varför Sverige har valt att uttala en solidaritetsförklaring tillsammans med övriga nordiska länder pekar analysen på att det snarare är andra rolluppfattningar som styr inriktningen på svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Rollen som alliansfri samarbetare tillsammans med rollen som europeisk partner är här betydligt mer framträdande. Att rollen som nordisk partner går från delvis osynlig under 1990-talet till att få en mer framträdande position i slutet av undersökningsperioden är förvisso värt att poängtera. Samtidigt är det svårt att belägga att detta skulle bidra till att Sverige undertecknar en solidaritetsförklaring. En mer tänkbar slutsats är att framväxten och den ökade betydelsen av rollen som alliansfri samarbetare banar väg för att Sverige i första hand undertecknar Lissabonfördraget med tillhörande solidaritetsklausul. Denna förändring möjliggörs också genom förändringar i rollen som europeisk partner där Sverige allt mer definierar sig som en del av Europa och tillhör en av förespråkarna för ökad integrering, i synnerhet i fråga om utrikes- och säkerhetspolitiken. Att Sverige ser sig som ledande inom både EU och Norden kan också ha bidragit till att Sveriges europapolitik syftades till fördjupat samarbete inom det utrikes- och säkerhetspolitiska området även gör sig gällande inom ramen för det nordiska samarbetet.

Uppkomsten av Sveriges nuvarande säkerhetspolitiska linje byggd på samarbete och solidaritet kan som tidigare konstaterats förklaras utifrån rollteori med att Sverige har förflyttat sig från rollen som oberoende och neutral till att forma sin säkerhetspolitik utifrån

rollen som alliansfri samarbetare. De tecken på förändring av rollen som alliansfri samarbetare som framgår 2013-2014 i och med att alliansfriheten inte längre tillskrivs någon stor vikt kan dock tänkas öppna för förändringar av Sveriges säkerhetspolitiska linje. En intressant fråga för framtida studier är huruvida rollen som alliansfri samarbetare kommer att utvecklas och om trenden med minskad betoning på alliansfriheten i utrikesdeklarationerna kommer att bestå. Ett tänkbart scenario är att Sverige allt mer uppfattar sig som en allianspartner, särskilt i fråga om EU i takt med att unionens utrikes- och säkerhetspolitiska samarbete fördjupas. Om rollen förändras i den riktningen och Sverige inte längre betraktar sig som en alliansfri stat skulle det eventuellt kunna öppna upp för att Sverige i framtiden ingår militära allianser med andra stater.

Rollteori har visat sig användbart för att förklara vilka begränsningar och förutsättningar som råder för Sveriges ställningstaganden och policys. Denna studie har visat att rollteori kan bidra med svar på hur det kommer sig att Sverige gått från neutralitet till solidaritet. Samtidigt som studien har resulterat i slutsatsen att innebörden av de utrikespolitiska rollerna har förändrats och att detta har haft betydelse i förhållande till Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik kvarstår dock frågan om vad som faktiskt orsakat rollförändringarna. Den rollteoretiska analysen skulle därför kunna kompletteras med andra förklaringsmodeller och på så vis uppnå en heltäckande förklaring. Att analysen resulterat i denna insikt innebär inte att den rollteoretiska analysen undergrävs. Denna insikt förefaller snarare rimlig då rollteori inte är att betrakta som en enhetlig kraftfull teori utan snarare som en uppsättning ramverk utifrån vilka staters ställningstaganden och roller kan analyseras (Aggestam, 2004: 13). Trots detta anser jag att nyttan med en rollteoretisk analys kvarstår då icke-materiella förklaringar till staters ställningstaganden och policys tillförs. Som tidigare poängterats utesluter inte rollteori andra alternativa förklaringsmodeller. Ett intressant uppslag för framtida studier vore därför att kombinera en rollteoretisk analys med klassiska materiella analyser.

Följande ord från utrikesdeklarationen 2014 avslutar denna uppsats och symboliserar kärnan i dagens svenska utrikes- och säkerhetspolitik:

”Sverige kommer inte att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skulle drabba ett annat EU-medlemsland eller nordiskt land. Vi förväntar oss att dessa länder agerar på samma sätt om Sverige drabbas. Vi ska både kunna ge och ta emot stöd såväl civilt som militärt” (Regeringen, 2014b).

Utdraget visar på den fundamentala förändring av svensk utrikes- och säkerhetspolitik som ägt rum sedan kalla krigets slut. Det visar även att Sverige inte längre uppfattar sig som oberoende och neutral utan snarare som en solidarisk samarbetare. Det visar att Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik har gått från neutralitet till dubbel solidaritet.

6 Referenser

- Aggestam, Lisbeth (2004). *A European foreign policy?: role conceptions and the politics of identity in Britain, France and Germany*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2004
- Andrén, Nils (2002). *Säkerhetspolitik: analyser och tillämpningar*. 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Bjereld, Ulf (1989). *Svensk Mellanösternpolitik: en studie av Sveriges agerande och ställningstaganden gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985*. Diss. Göteborg : Univ.
- Bjereld, Ulf (1995). "Critic or Mediator? Sweden in World Politics, 1945-90". *Journal of Peace Research*, Sage Publications, Ltd.: 32: 1, s. 23-35
- Bjereld, Ulf, Johansson, Alf W. & Molin, Karl (2008). *Sveriges säkerhet och världens fred: svensk utrikespolitik under kalla kriget*. Stockholm: Santérus
- Bjereld, Ulf, Möller, Ulrika (2010). "From Nordic neutrals to post-neutral Europeans: Differences in Finnish and Swedish policy transformation". *Cooperation and Conflict*, Sage Publications, Ltd.: 45: 4, s. 363-386
- Breuning, Marjike (2011). "Role Theory research in international relations" i Harnisch, Sebastian, Frank, Cornelia & Maull, Hanns W. (red.) (2011). *Role theory in international relations: approaches and analyses*. New York: Routledge
- Collins, Alan (red.) (2007). *Contemporary security studies*. Oxford: Oxford University Press
- Dalsjö, Robert (2010a). "Från neutralitet till solidaritet" i Engelbrekt, Kjell & Ångström, Jan (red.). *Svensk säkerhetspolitik i Europa och världen*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Dalsjö, Robert (2010b). "Från stormaktsspel till neutralitetspolitik" i Engelbrekt, Kjell & Ångström, Jan (red.). *Svensk säkerhetspolitik i Europa och världen*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Doeser, Fredrik (2012). "Kalla krigets slut och utrikespolitisk förändring i Finland och Sverige" i Doeser, Fredrik, Petersson, Magnus & Westberg, Jacob (red.). *Norden mellan stormakter och fredsförbund: nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete i det gamla och nya Europa*. Stockholm: Santérus Academic Press

Engelbrekt, Kjell & Ångström, Jan (red.) (2010). *Svensk säkerhetspolitik i Europa och världen*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.) (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Folz, Rachel (2011). "Does membership matter?: Convergence of Sweden's and Norway's role conceptions by interaction with the European Union" i Harnisch, Sebastian, Frank, Cornelia & Maull, Hanns W. (red.) (2011). *Role theory in international relations: approaches and analyses*. New York: Routledge

Forsberg, Tuomas (2013). "The rise of Nordic defence cooperation: a return to regionalism?" *International Affairs*, John Wiley & Sons Ltd.: 89: 5, s.1161–1181

Harnisch, Sebastian, Frank, Cornelia & Maull, Hanns W. (red.) (2011). *Role theory in international relations: approaches and analyses*. New York: Routledge

Rieker, Pernille (2006). *Europeanization of national security identity: the EU and the changing security identities of the Nordic states*. London: Routledge

Sundelius, Bengt & Wiklund, Claes (2012). *Säkerheten främst: nordiskt samarbete efter 60 år*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet

Westberg, Jakob (2012): "Den nordiska småstatsrealismens rötter" i Doeser, Fredrik, Petersson, Magnus & Westberg, Jacob (red.). *Norden mellan stormakter och fredsförbund: nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete i det gamla och nya Europa*. Stockholm: Santérus Academic Press

7.1 Elektroniska källor

Norden (2014) "Om nordiskt försvarssamarbete". Tillgänglig på internet: <https://www.norden.org/sv/om-samarbetet/samarbetsomraaden/foersvar/om-nordiskt-foersvarssamarbete> [Hämtad 2014-03-11]

Regeringen (2014a). "Detta är utrikesdeklarationen". Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/18334/a/233881> [Hämtad 2014-05-13]

Regeringskansliet (2014) ”Sveriges internationella överenskommelser: SÖ 2009:25”. Stockholm: Utrikesdepartementet. Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/156880> [Hämtad 2014-03-12]

The Nordic declaration on solidarity (2011) Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/20/63/82/e29fcc01.pdf> [Hämtad 2014-02-27]

7.2 Utrikesdeklarationer

Sveriges riksdag (1990). ”Utrikesdebatt”. Protokoll 1989/90:85.

Sveriges riksdag (1991). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1990/91:67. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1990_GE0967/ [Hämtad 2014-04-23]

Sveriges riksdag (1992). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1991/92: 70. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1991_GF0970/ [Hämtad 2014-04-23]

Sveriges riksdag (1993). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1992/93: 67. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1992_GG0967/ [Hämtad 2014-04-23]

Sveriges riksdag (1994). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1993/94: 65. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1993_GH0965/ [Hämtad 2014-04-23]

Sveriges riksdag (1995). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1994/95: 64. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1994_GI0964/ [Hämtad 2014-04-23]

Sveriges riksdag (1996). ”Utrikespolitisk debatt”. Protokoll 1995/96: 55. Tillgängligt på internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagens-snabbprotokoll-1995_GJ0955/ [Hämtad 2014-04-23]

Regeringen (1997). ”Utrikesdeklarationen 1997”. Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/7915fe75.pdf>

Regeringen (1998). ”Utrikesdeklarationen 1998”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/197c84d4.pdf>

Regeringen (1999). ”Utrikesdeklarationen 1999”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/68c8024f.pdf>

Regeringen (2000). ”Utrikesdeklarationen 2000”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/891ea59a.pdf>

Regeringen (2001). ”Utrikesdeklarationen 2001”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/cee875df.pdf>

Regeringen (2002). ”Utrikesdeklarationen 2002”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/4ec4c478.pdf>

Regeringen (2003). ”Utrikesdeklarationen 2003”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/9efd6da8.pdf>

Regeringen (2004). ”Utrikesdeklarationen 2004”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/7239525f.pdf>

Regeringen (2005). ”Utrikesdeklarationen 2005”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/d59849b9.pdf>

Regeringen (2006). ”Utrikesdeklarationen 2006”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/eac4d7b1.pdf>

Regeringen (2007). ”Utrikesdeklarationen 2007”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/62473e04.pdf>

Regeringen (2008). ”Utrikesdeklarationen 2008”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/89/85/ce11a9f1.pdf>

Regeringen (2009). ”Utrikesdeklarationen 2009”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/120756>

Regeringen (2010). ”Utrikesdeklarationen 2010”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/139693>

Regeringen (2011). ”Utrikesdeklarationen 2011”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/161145>

Regeringen (2012). ”Utrikesdeklarationen 2012”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/186279>

Regeringen (2013). ”Utrikesdeklarationen 2013”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/209051>

Regeringen (2014b). ”Utrikesdeklarationen 2014”. Tillgänglig på internet:
<http://www.regeringen.se/sb/d/5297/a/234233>